

Μακεδονικά

Τόμ. 9 (1969)

Περίπτωσης πνευματικής επιδράσεως του Αγίου Όρους εις τον βαλκανικόν χώρον κατα τον 18ον αιώνα

Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

doi: [10.12681/makedonika.1047](https://doi.org/10.12681/makedonika.1047)

Copyright © 2015, Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπουλίδης Κ. Κ. (1969). Περίπτωσης πνευματικής επιδράσεως του Αγίου Όρους εις τον βαλκανικόν χώρον κατα τον 18ον αιώνα. *Μακεδονικά*, 9, 278–294. <https://doi.org/10.12681/makedonika.1047>

ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΝ ΧΩΡΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18ον ΑΙΩΝΑ

Τὸν 18ον αἰῶνα τρεῖς ἔνθερμοι ἀγωνισταὶ μὲ κέντρον τὸ Ἅγιον Ὅρος, τὸ ἐκλεκτὸν αὐτὸ τμῆμα τῆς μακεδονικῆς γῆς, ἐνῶ ἀκόμη ἡ πατρὶς μας εὐρίσκετο ὑπὸ τὸ πέλμα βαρβάρου κατακτητοῦ, ἐφρόντισαν τόσον διὰ τὴν πνευματικὴν ἀναμόρφωσιν καὶ ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους, ὅσον καὶ διὰ τὸν ἐκπολιτισμὸν τῶν γειτονικῶν λαῶν καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς Κάτω Ρωσίας.

Ἐπάρχουν ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι καταλείπουν μέγα ρεῦμα ἰδεῶν. Ἡ ἔλευσις τῶν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν ἀποτελεῖ σταθμὸν, καὶ μετὰ τὸν θάνατον παραμένοντες ὡς φάροι φωτίζοντες τοὺς ἐπιγινομένους.

Ὁ Ὅσιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης (1749-1809), ὁ Ἅγιος Μακάριος ὁ Νοταρᾶς, Μητροπολίτης πρώην Κορινθίας (1731-1805) καὶ ὁ ἱερομόναχος Ἁθανάσιος ὁ Πάριος (1722/25-1805) τυγχάνουν ἐκ τῶν ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι ἠργάσθησαν ἀόκνως ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως.

«Ὁ 18ος αἰὼν ἐν Ἄθῳ ὁμοιάζει — κατὰ τὸν Κοσμᾶν Βλάχον¹ — εἰς πολλὰ μὲ τὸν 14ον, εἶναι δηλ. κρᾶμα, ὡς ἐκεῖνος, καταπτώσεων καὶ ἀνορθώσεων τῶν Μονῶν, παρακμῆς καὶ ἀνορθώσεως πνευματικῆς τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ὁ 18ος αἰὼν μετέχει τοῦ ζόφου τοῦ προηγουμένου αὐτοῦ αἰῶνος καὶ τοῦ φωτός τοῦ 19ου. Τὸ μοναχικὸν πνεῦμα, ὠθούμενον ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν 18ον γεννηθέντος πνεύματος τοῦ 19ου, προσπαθεῖ ψηλαφητῶς εἰς τὸ ἀμφίβολον ἔτι φῶς τοῦ ἀναφαινομένου λυκαυγοῦς νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἀπολεσθεῖσαν ὁδὸν καὶ ν' ἀνασυνδέσῃ τὸ διὰ τῆς ἀμαθείας κοπὲν νῆμα αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ἐπικρατοῦσα ἔτι ἀχλὺς τοῦ 17ου αἰῶνος καθέλκει αὐτὸ εἰς ματαιοσκόλους ἔριδας. Ὁπωσδήποτε, ἡ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα γεννηθεῖσα ἐν Ἄθῳ πνευματικὴ κίνησις ἔμελλε, θάττον ἢ βράδιον νὰ φέρῃ καρπὸς τιμιωτέρους ἐὰν ὁ σάλος τῆς 3ης δεκαετίας τοῦ 19ου αἰῶνος δὲν ἐσάρωνε τὸ πᾶν».

Ἰδοῦ, ἐν ὀλίγοις ἡ εἰκὼν τῆς ἐν Ἄθῳ καταστάσεως κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα.

Ἄς ἴδωμεν τί ἀκριβῶς συνέβη τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Ἁγιώνυμον Πολιτείαν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι, πρὸ τοῦ 18ου αἰῶνος τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας, τὸ

---

1. Κ. Βλάχου (Διακόνοῦ), Ἡ χερσονήσος τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθῳ καὶ αἱ ἐν αὐτῇ Μοναὶ καὶ οἱ μοναχοὶ πάλαι τε καὶ νῦν, Ἐν Βόλῳ 1903, σ. 110.

ὁποῖον ἐπῆλθε μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἠθέλησαν νὰ ἐξαλείψουν οἱ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἐπιστρέφοντες ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν χώραν μας πρῶτοι μορφωμένοι κληρικοὶ καὶ λαϊκοί. Ἐν ἄλλο τμήμα κατηρτισμένοι ἀνδρῶν ἐξήρχετο ἐκ τῶν Ἱερῶν Μονῶν. Οὗτοι ἦσαν μαθηταὶ τῆς λεγομένης «Παραδοσιακῆς Σχολῆς». Ἐχοντες ὡς ὁδηγὸν τὴν ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν, δὲν ἤρρησαν νὰ ἀντιταχθοῦν εἰς τοὺς εἰς τὴν χώραν μας, ἐπιστρέφοντας «Δυτικούς».

Ἡ «Παραδοσιακὴ Σχολή» δὲν ἤρρησε νὰ ἀντιταχθῆ εἰς τοὺς ὁπαδοὺς τῶν Οὐμανιστικῶν τάσεων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ εὔρουν ὁπαδοὺς παρ' ἡμῖν.

Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὴν Ρωσίαν μετὰ τῶν «Σλαβοφίλων» (δηλαδὴ τῶν Παραδοσιακῶν) καὶ τῶν «Δυτικῶν» (δηλαδὴ τῶν ἐπιρρεπῶν πρὸς τὰς οὐμανιστικὰς τάσεις τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης).

Οἱ Κολλυβάδες¹ (οὕτως ὠνόμασαν εἰρωνικῶς τοὺς ἀγωνιζομένους ἐν Ἁγίῳ Ὁρει ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως οἱ ἀντίπαλοί των), ἠγωνίσθησαν διὰ τὴν ἐπιστροφήν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν.

Εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος οἱ Κολλυβάδες εἶχον ἀρχηγέτας τῶν τὸν Ὅσιον Νικόδημον τὸν Ἁγιορείτην, τὸν ἱερομόναχον Ἀθανάσιον τὸν Πάριον καὶ τὸν ἐκτὸς τοῦ Ἁγίου Ὁρους διαβιοῦντα Ἅγιον Μακάριον, Μητροπολίτην πρῶην Κορινθίας.

Ἡ φιλευθέρα ὁμάς ἀντετάχθη εἰς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν καὶ τὰς ἀπόψεις τῶν Κολλυβάδων. Ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος ἐπῆλθε τὸ σκάνδαλον τοῦ διχασμοῦ.

Πρώτη ἀφορμὴ ἐδόθη ὑπὸ τῶν μοναχῶν τῆς Σκήτης τῆς Ἁγίας Ἄννης. Αὐξηθέντες οἱ μοναχοὶ τῆς Σκήτης ἀπεφάσισαν νὰ ἀνοικοδομήσουν μεγαλύτερον Ἱερὸν Ναόν. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀνοικοδομήσεως (1754-

1. Βλ. βιβλιογραφίαν ἐπὶ τοῦ θέματος :

α. Κ. Κ. Παπουλίδης, Εἰσαγωγή εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου (1749-1809), «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» (Κωνσταντινουπόλεως) ἀριθμ. 551-554, 31/1/1962, 7/2/1962, 14/2/1962 καὶ 21/2/1962.

β. Κ. Κ. Παπουλίδης, Ὁ Ὅσιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» ἀριθμ. 633-652, 28/8/1963, 6/2/1964.

γ. C. P a p o u l i d i s, Nicodème L'Hagiorite (1749-1809), «Θεολογία» (Ἀθηνῶν) 2 (1966), σ. 294-313, 3 (1966), σ. 390-415, 4 (1966), σ. 576-590, 1 (1967), σ. 95-118, 2 (1967), σ. 301-313, καὶ ἀνάτυπον, Athènes 1967, σ. 102.

δ. C. P a p o u l i d i s, Le starets Paissij Velitchkovskij (1722-1794), «Θεολογία» 1-2 (1968) σ. 231-240, καὶ ἀνάτυπον, Athènes 1968, σ. 14.

ε. Τὸ ἀνωτέρω μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν Ἰσπανικὴν, El Starets Paissij Velitchkovskij, «Oriente Cristiano» (Madrid) 4 (1969), σ. 429-435.

στ. C. P a p o u l i d i s, Portée Oecuménique du renouveau monastique au XVIIIe s. dans l'Église Orthodoxe, «Balkan Studies» (Thessaloniki) 10/1 (1969), σ. 105-112.

1755) οί μοναχοί ἠργάζοντο χειρωνακτικῶς ἐπὶ 6 ἡμέρας. Τὸ Σάββατον ἔπρεπε — κανονικῶς — νὰ τελοῦν τὰ μνημόσυνα τῶν κεκοιμημένων. Οἱ Ἀγιαννανεῖται μοναχοί, ἐπειδὴ τὸ Σάββατον διοργανοῦτο ἢ καθιερωμένη ἄγορὰ εἰς τὰς Καρυάς, μετέβαινον ἀμέσως μετὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν εἰς τὰς Καρυάς (ἢ ἀπόστασις δὲν εἶναι μικρά), διὰ τὰς ἐμπορικὰς ἀνάγκας τῆς Σκῆτης. Ἐπειδὴ ὁμοῦ κατὰ τὸν ἔρανον διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ, ὁ κατάλογος τῶν κεκοιμημένων ἠῤῥαξε μεγάλως καὶ ἔφθασε τὰς 12.000 (ὀνόματα, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ ἀναγινώσκονται!), οἱ Ἀγιαννανεῖται μοναχοί ἐσκέφθησαν ὅτι, τελοῦντες τὰ μνημόσυνα μετὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν τοῦ Σαββάτου, δὲν εἶχον τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον διὰ τὴν μετάβασιν τῶν εἰς τὰς Καρυάς. Ὡς ἐκ τούτου ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρουν τὰ μνημόσυνα μετὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς καὶ τὸ Σάββατον, ἀμέσως μετὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν, νὰ ἀναχωροῦν διὰ τὰς Καρυάς.

Ἡ πρᾶξις αὕτη τῶν Ἀγιαννανιτῶν μοναχῶν ἐσκανδάλισε τὸν Κausοκαλυβίτην Διάκονον Νεόφυτον, ὁ ὅποιος, καθηγητῆς τότε μετὰ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως εἰς τὴν Ἀθωνιάδα, ἤρχιση ἐναντίον τῶν Ἀγιαννανιτῶν μοναχῶν «δογματικὸν ἀγῶνα». Ὁ Κausοκαλυβίτης Διάκονος Νεόφυτος εἶναι ὁ πρῶτος, ἐν χρόνῳ, Κollυβάς (ἐξ οὗ καὶ εἰρωνικῶς ἡ ὀνομασία «Κολυβάδες», ὅτι ἠσχολοῦντο μόνον — διὰ τοὺς ἀντιπάλους τῶν — μετὰ τὰ κόλλυβα). Ἐντὸς ὀλίγου ἐμφανίζονται ὁ Ὅσιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, ὁ ἱερομόναχος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, ὁ Ἅγιος Μακάριος, Μητροπολίτης πρῶην Κορινθίας, καὶ ἄλλοι.

Ἐτέρα ἀφορμὴ ἐδόθη τὸ 1785 ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ περὶ τῆς Συχνῆς Θ. Μεταλήψεως βιβλίου (ἴδου ὁ πλήρης τίτλος: «Ἐγχειρίδιον ἀνωμόμου τινὸς ἀποδεικτικὸν περὶ τοῦ ὅτι χρεωστοῦσιν οἱ χριστιανοὶ συχνότερον νὰ μεταλαμβάνωσιν...», Ἐνετίησιν 1777). Τὸ 1785 ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γαβριὴλ Δ' (1780-1785) κατεδίκασε συνοδικῶς τὸ βιβλίον, πληροφορηθεὶς τὰ καθέκαστα παρὰ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους, διότι δῆθεν ἐνέβαλλε διχονοίας καὶ σκάνδαλα. Τὴν καταδικην ἀνεγνόρισε καὶ ὁ Πατριάρχης Προκόπιος (1785-1789), ἀλλὰ ὁ Πατριάρχης Νεόφυτος Ζ' (1799-1801), ἤρε τὴν καταδικην.

Συμπέπει νὰ εἶναι τὰ αὐτὰ πρόσωπα Κollυβάδες, τὰ ὅποια ὑποστηρίζουν τόσον τὴν τέλεσιν τῶν μνημοσύνων τὸ Σάββατον ὅσον καὶ τὴν συχνὴν Θ. Κοινωνίαν. Ἄλλωστε, τόσον ὁ ἱερομόναχος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος ὅσον καὶ ὁ Ὅσιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, εἰς τὰς «Ἀπολογίας» τῶν δὲν διαχωρίζουν τὰ δύο ἀνωτέρω θέματα.

1. Βλ. σχετικῶς:

α. Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, Ἐκθεσις εἰτ' οὖν ὁμολογία τῆς ἀληθοῦς καὶ Ὀρθοδόξου πίστεως, γινομένη ὑπὸ τῶν ἀδίκως διαβληθέντων ὡς καινοτόμων. Πρὸς θεο-

Ἐξετάζοντας ἀμερολήπτως τὰς δύο τάσεις, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον τὸν 18ον αἰῶνα ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, δὲν πρέπει νὰ ἐκκλητῶμεθα. Ὅσον καὶ ἂν ἐπέδρασαν ὁ οὐμανισμὸς τῆς Δύσεως εἰς τοὺς ἀντικολλυβάδες, ἐν τούτοις ἡ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ, ὡς συνέχεια τῆς βυζαντινῆς, εἶχε κληρονομήσει τὴν διχασμένην πνευματικὴν σκέψιν τοῦ Βυζαντίου. Οἱ μὲν ἀντικολλυβάδες κατηγοροῦν τοὺς Κολλυβάδες ὡς «ἀγραμμάτους» καὶ «καθυστερημένους». Οἱ δὲ κολλυβάδες κατηγοροῦν τοὺς ἀντικολλυβάδες ὡς «καινοτόμους» καὶ «ἀσεβεῖς πρὸς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν». Ἀργότερον, τὸν 19ον αἰῶνα πλέον, ἡ διαμάχη αὕτη θὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἀντίθεσιν μεταξύ ἀρχιμανδρίτου Θ. Φαρμακίδου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Οἱ Κολλυβάδες ἐζήτουν, τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Παράδοσιν καὶ τὴν πνευματικὴν ἄνοδον τοῦ λαοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ ἐπιστροφή εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Παράδοσιν ἐννοεῖτο κυρίως ἀπὸ ἀπόψεως λειτουργικῆς. Ἐζήτουν τὴν συχνὴν συμμετοχὴν εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τοῦ Τυπικοῦ τῆς Ἐκκλησίας (ὡς π.χ. τὴν ἐπαναφορὰν τῆς λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων Δώρων τὸ ἐσπέρας), ἐζήτουν τὴν μελέτην τῶν Πατερικῶν κειμένων (ὡς τὴν ἀνάλυσιν κειμένων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἐρμηνεῖαν Ἱερῶν Κανόνων καὶ ταῦτα εἰς τὴν νεοελληνικὴν πρὸς πλήρη κατανόησιν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ). Οὕτω π.χ. διὰ τοὺς Κολλυβάδες, ἡ τέλεσις μνημοσύνων τὴν Κυριακὴν ἦτο γεγονὸς «ἀνοικεῖον» καὶ «ἁμαρτιῶδες». Κατὰ τοὺς Κολλυβάδες προσεῖτι οἱ πιστοὶ ὀφείλουν νὰ μεταλαμβάνουν εἰς πᾶσαν ἑορταστικὴν λειτουργίαν. Οἱ ἀντικολλυβάδες ὅμως εἶχον σοβαροὺς λόγους ἐναντίον τῶν Κολλυβάδων. Ὁ Ἄθανάσιος ὁ Πάριος (Κολλυβάς) ἀναφέρει ὅτι κατηγορήθη διότι «ἀθετοῦσε καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ τῆς Κυριακῆς καὶ διὰ τῶν ἱερῶν μερίδων τῶν ἐν τῇ Θ. Μετουσιώσει καὶ ἀπλῶς καὶ ὀσαδῆποτε ἐν διαφοροῖς καιροῖς εὐχεται ὁ ἱερεὺς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ¹. Ἡ ἀνωτέρω κατηγορία ἦτο σοβαρά, ἀλλά, ἐνῶ οἱ Κολλυβάδες ἐζήτουν τὴν μὴ τέλεσιν τῶν μνημοσύνων τὴν Κυριακὴν, κατηγοροῦνται ὅτι δὲν ἀνεγνώριζον τὴν ὑπαρξίν τῶν μερίδων τῶν νεκρῶν κατὰ τὴν Προσκομιδὴν.

Ἐτέρα κατηγορία, σχετικὴ πρὸς τὴν συχνὴν Θ. Κοινωνίαν, ὑπῆρξε καὶ ἡ σοβαροτέρα ἐναντίον τῶν Κολλυβάδων. Οἱ Κολλυβάδες κατηγοροῦν-

φιλὴ πληροφορίαν τὸν σκανδαλιζομένον. («Ἐγὼ ὁ ἐν μοναχοῖς Ἄθανάσιος ἔγραψα καὶ στέρῳ 1774, Ἁπριλίου γ'»). ἐν Ρ. Ο u s p e n s k i j, Ftore poutechestvie po Sf. Gore Afonskoe, μέρος δεύτερον, Μόσχα 1880, σ. 485-495, καὶ

β. Νικκοδημοῦ τοῦ Ἁγιορείτου, Ὁμολογία πίστεως ἦτοι ἀπολογία δικαιοσύνης κατὰ τῶν, ὅσοι (sic) ἁμαθῶς καὶ κακοβούλως ἐτόλμησαν παρεξηγεῖν καὶ διαβάλλειν Παραδόσεις τινὰς τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας. Καὶ ἄλλα τινὰ περὶ πίστεως ὑγιῆ καὶ Ὁρθόδοξα φρονήματα τοῦ αἰοδήμου διδασκάλου..., Ἐν Βενετίᾳ 1819, σ. 95.

1. Γ. Ι. Ζαβίρα, Νέα Ἑλλάς, Ἀθήναι 1872, σ. 132.

ταί ὅτι ἐκοινώνουν καθημερινῶς καί ὡς ἐκ τούτου ἐθεώρουν φθαρτὸν τὸ Σῶμα τοῦ Κυρίου «...ἀλλὰ τὸ χεῖριστον εἶναι — λέγει ὁ κατήγορός των ὁ Θεοδώρητος, προηγούμενος Λαυριώτης — τὸ νὰ κοινωνῶσι καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὸ ὅποτον ἔχει κεκριμένον ἰόν, τὸ διαλύεσθαι τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ καθὼς καὶ ἡ λοιπὴ βρωσίς. Ὅθεν καθὼς καθ' ἐκάστην ἐὰν μὴ φάγωμεν οὐ ζῶμεν, οὕτω καὶ ἐὰν μὴ κοινωνῶμεν καθ' ἐκάστην, οὐ σωζόμεθα...»¹. «Κοντὰ εἰς τὰς ἄλλας συκοφαντίας — ἀπαντᾷ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης — προσάπτουσι καὶ ταύτην καθ' ἡμῶν οἱ φιλολοῖδοροι ἀδελφοί, ἦγουν ὅτι ἡμεῖς βαστάζομεν μέσα εἰς τὸν δρόμον, εἰς ὅποιον μέρος θελήσωμεν, καθήμεθα καὶ μεταλαμβάνομεν. Ταύτας ἡμεῖς τὰς προφανεῖς συκοφαντίας, ὅταν ἠκούσαμεν πρώτην φοράν, ἐγέλασαμεν, μᾶλλον δὲ κατεγέλασαμεν τὴν ἐκεῖνον μισαδελφίαν· ἐπειδὴ ἡμεῖς ἂν δοκιμάσωμεν ἑαυτούς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, προετοιμαζόμεθα καὶ πηγαίνομεν εἰς Ναὸν Θεοῦ καὶ μεταλαμβάνομεν ὑπὸ τοῦ Ἱερέως...»². Οἱ ἀντικολλυβάδες ὁμῶς συνεχίζουσι τὰς κατηγορίας καὶ αὐταὶ οὐδόλως ἦσαν ἐλαφραῖ. Ὁ πολὺς Θεοδώρητος, προηγούμενος Λαυριώτης, θέλει καὶ αἰρετικούς τοὺς Κολλυβάδες: «...καθὼς ἡ πλάνη τῶν Ρασκολνίκων ἐν τῇ Ρωσσίᾳ καὶ ὁμῶς ὁ ἀγὼν αὐτὸς ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐλκύσωσιν πρὸς τὴν οἰκείαν δόξαν ὅλην τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, καθὼς καὶ αἱ λοιπαὶ αἰρέσεις...»³. Παρ' ὅλας τὰς κατηγορίας ἐναντίον τῶν Κολλυβάδων — ἀντιπαρέροχοι καὶ ὠρισμένας γελοίας, ὡς ἐκεῖνη π.χ. ὅτι Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ἐδυσφήμη τὸν Κύριον, ἐπειδὴ ἀνέφερε εἰς τὸ ἔργον του: «Τὰ πνευματικὰ Γυμνάσματα» ὅτι ὁ Κύριος, κατὰ τὴν ἐπίγειόν του ζωὴν, δὲν ἦτο ἄνευ ἐργασίας, ἀλλὰ ἦτο τέκτων τὸ ἐπάγγελμα⁴, ἐξ οὗ φαίνεται διὰ τοὺς ἀντικολλυβάδες ὅτι οἱ Κολλυβάδες ἦσαν καὶ «φραγμασόνοι» — ἡ Ἱερά Κοινότης τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀνεγνώρισε τὸ ὀρθῶς σκέπτεσθαι καὶ πράττειν Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, «...Ἡμεῖς ἅπαντες ὁμοφώνως κηρύττομεν αὐτὸν καὶ ὁμολογοῦμεν εὐσεβέστατον, καὶ ὀρθοδοξώτατον, καὶ τῶν δογμάτων τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας τρόφιμον, καθὼς καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ κοινωφελῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀποδεικνύεται, μέσα εἰς τὰ ὅποια οὐδὲν φρόνημα αἰρετικὸν περιέχεται...»⁵.

¹ Ἀλλ' ἄς ἴδωμεν ποῖοι οἱ τρεῖς περὶ τὰ πάτρια ἀγωνισταί.

1. Εὐλ. Κουρίλα (Μητροπολίτου πρ. Κοριτσᾶς), Κατάλογος Ἁγιορειτικῶν χειρογράφων, «Θεολογία» 16 (1938), σ. 351 κ.ε.

2. Νικόδημου τοῦ Ἁγιορείτου, Ὁμολογία πίστεως..., σ. 84

3. Εὐλ. Κουρίλα (Μητροπολίτου πρ. Κοριτσᾶς), ἔ.α.

4. Νικόδημου τοῦ Ἁγιορείτου, Γυμνάσματα πνευματικά, ἐκδ. 4η, Βόλος 1950, μελέτη ΚΓ' (β), σ. 187-193.

5. Νικόδημου τοῦ Ἁγιορείτου, Ὁμολογία πίστεως..., σ. 47.

Ὁ ἱερομόναχος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος¹ (1722/25-1813), ἐγεννήθη εἰς τὸ χωριὸν Κόστος τῆς Πάρου, ἐκ τοῦ Ἀποστόλου Τούλιου. Ἀργότερον ἐγκαταλείπει τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα «Τούλιος» καὶ υπογράφει ὡς «Πάριος». Εἶχε διδασκάλους εἰς τὴν Σμύρνην τὸν Ἱερόθεον Βολισμᾶν, εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος τοὺς Νεόφυτον Καυσοκαλυβίτην καὶ Εὐγένιον Βούλγαριν καὶ εἰς τὴν Κέρκυραν τὸν Νικηφόρον Θεοτόκιν. Καρεῖς μοναχός, ἐδίδασκεν εἰς τὴν Ἀθωνιάδα καὶ ἀργότερον διεδέχθη τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν εἰς τὴν Σχολαρχίαν τῆς Σχολῆς ταύτης. Ἐλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸ «Κίνημα τῶν Κολλυβάδων». Κατηγορηθεὶς ὡς αἰρετικός, καθηρέθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1776-1781. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Γαβριήλ Δ' (1780-1785) τὸν ἀπήλλαξε τῆς καθαιρέσεως, ἰδὼν ὅτι Ἀθανάσιος ὁ Πάριος ἔπεσε θῆμα συκοφαντιῶν. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐδίδαξε καὶ διηύθυνεν ἐπὶ δωδεκαετίαν τὸ «Ἑλληνομουσεῖον», τὸ ὅποιον ἦτο τὸ μόνον γυμνάσιον τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τὸ 1781 ἀναλαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ γυμνασίου τῆς Χίου, ἔνθα παραμένει μέχρι τοῦ θανάτου του. Ὑπῆρξε πολυγραφώτατος καὶ μαχητικώτατος ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως. Ἐφθασεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ καθαιρεθῆ ἀπὸ τῶν ἱερατικῶν τάξεων, συκοφαντηθεὶς ὡς αἰρετικός, διὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀγῶνας του. Εἶναι γνωστός καὶ ὡς λογοτέχνης, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιστήμων, μὴ ἐγκαταλιπὼν τὸ ποιμαντικὸν του ἔργον. Ἐπιθυμεῖ τὴν ὑψωσιν τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῶν συμπατριωτῶν του. Καταφέρεται κατὰ τῆς Εὐρώπης διὰ τὰ νέα φιλοσοφικά της συστήματα. Συγκεκριμένως κατὰ τοῦ Βολταιρισμοῦ καὶ τοῦ ἀθεϊσμοῦ της. Ἐγραφε κάποτε: «Περὶ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας... Παραίνεις ὠφέλιμος πρὸς τοὺς ἀδασεῖς, τοὺς πέμποντας τοὺς υἱοὺς των εἰς τὴν Εὐρώπην». Ὡς Ὁρθόδοξοι, ἔλεγεν, ἔχομεν καὶ θύραθεν, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικὴν φιλοσοφίαν. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας δίδουν λύσεις εἰς ὅλα τὰ φιλοσοφικά θέματα. Οἱ ἔχθροι τῶν Κολλυβάδων, μὴ διαθέτοντες ἱστορικά κριτήρια, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐρμηνεύσουν τόσον τὰς ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως θέσεις, ὅσον καὶ τὸν «ἀντιλατινισμόν» καὶ «φιλοτουρκισμόν» του. Ἄς λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ κατηγορίαι τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ περὶ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου (διὰ τὸν «φιλοτουρκισμόν» τοῦ τελευταίου), ὅσον καὶ ἂν εὐσταθοῦν, προέρχονται κατὰ τοὺς παραδοσιακοὺς, ἐκ μέρους «καλβινίζοντος ἰατροφιλοσόφου». Ἀθανάσιος ὁ Πάριος ἀπέθανε χρεώστης λόγῳ τοῦ ἀλτροῦισμοῦ του. Ἠνήθη τὸ Ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα. Ἐγραψεν ἔργα ἀπολογητικά, λειτουργιολογικά καὶ παιδαγωγικά. Εἰς 53 ἀνέρχονται τὰ ἐκ-

1. Βλ. σχετικῶς Κ. Κ. Παπολίδη, Ὁ Ἱερομόναχος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» 14/11/1962 καὶ C. Papoulidis, Nicodème L'Hagiorite, ἔ.ἀ. (ἀνάτυπον), σ. 22-30, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

δοθέντα και ανέκδοτα συγγράμματά του¹. Κατὰ τὸν Ρωμαιοκαθολικὸν Ἐπίσκοπον Louis Petit, ὁ Πάριος ὑπῆρξεν «ὁ πλέον διάσημος Ἕλλην τοῦ 18ου αἰῶνος μετὰ τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν».

Ὁ Ἅγιος Μακάριος ὁ Νοταρᾶς², Μητροπολίτης πρώην Κορινθίας, τυγχάνει γόνος παλαιᾶς οἰκογενείας, τῶν Νοταράδων, ἔλκων τὴν καταγωγήν του ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Οἱ πλέον γνωστοὶ τῆς οἰκογενείας του εἶναι Λουκάς ὁ Νοταρᾶς, ὁ τελευταῖος Μέγας Δουξ τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ἅγιος Γεράσιμος (1509-1579), ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (1641-1707), καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου, Χρύσανθος, Πατριάρχης καὶ οὐτός Ἱεροσολύμων. Ὁ Ἅγιος Μακάριος, κατὰ κόσμον Μιχαήλ, ἐγεννήθη εἰς Κόρινθον τὸ 1731 ἐκ τοῦ Γεωργίου καὶ τῆς Ἀναστασίας. Κατ' ἀρχὰς ἐκοινοβίασεν εἰς τὴν περιώνυμον Ἱ. Μονὴν τῆς Πελοποννήσου, τὸ Μέγα Σπήλαιον. Τὸ 1765 εἰς ἡλικίαν 34 ἐτῶν χειροτονεῖται Μητροπολίτης Κορινθίας. Τὰ γεγονότα τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Πελοποννήσου τοῦ 1769 στεροῦν τὴν πόλιν ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπον αὐτῆς.

Κατ' ἀρχὰς μετέβη εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἀργότερον εἰς τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τέλος εἰς τὴν Ὑδραν. Ἐκεῖ συνδέεται μετὰ τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου. Καρπὸς τῆς συνεργασίας τῶν δύο τούτων Ἀγίων ἀνδρῶν εἶναι ἡ συλλογὴ τοῦ περιεχομένου τῆς «Φιλοκαλίας», τοῦ «Εὐεργετινοῦ», τῶν «Ἀπάντων τοῦ Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου» καὶ ἡ συγγραφή τοῦ «Περὶ συχνῆς Θ. Μεταλήψεως βιβλίου».

Συνεχῶς κινεῖται εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. Εἰς τὴν Χίον συνδέεται μετὰ τοῦ ἱερομονάχου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου. Ἐκ τῆς συνεργασίας τῶν ἔχουεν σήμερον τὴν «Ἐπιτομὴν, ἤτοι Συλλογὴν τῶν τῆς πίστεως Δογμάτων», τὰ «Συναξάρια ὄλων τῶν Κυριακῶν», τὸ «Νέον Λειμωνάριον» καὶ τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῆς «Χριστιανικῆς Ἀπολογίας».

Εἰς τὴν Σμύρνην φροντίζει διὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Φιλοκαλίας. Εἰς τὴν Πάτμον ἐδίδαξεν ἐν τῇ Πατμιάδι Σχολῇ.

Ἀπέθανεν ἐν Χίῳ, τὴν 16ην Ἀπριλίου 1805.

Δὲν ἀνεκρηγήθη ἐπισήμως εἰς ἅγιον ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ εὐσέβεια τῶν πιστῶν ὁμως τιμᾷ πολὺ τὴν μνήμην του. Ἐορτάζεται σήμερον εἰς τὴν Χίον, τὴν Σύρον, τὴν Ἰκαρίαν, τὴν Πάτμον καὶ τὴν Κόρινθον. Εἰς τὸ χωρίον Ἐλάτα τῆς Χίου ὑπάρχει καὶ Ἱ. Ναὸς πρὸς τιμὴν του.

1. Βλ. σχετικῶς D.T.C., I, μέρος δεύτερον, στ. 2189. Ἐξ ἄλλου τὰ ἐκδοθέντα, ὡς ἀνέκδοτα, συγγράμματα τοῦ Παρίου ὑπὸ τοῦ Κ. Δυοβουνιώτου τὸ 1938, εἶχον ἐκδοθῆ ὑπὸ τοῦ P. Ouspenski j τὸ 1899. (Βλ. σχετικῶς C. Papoulidis, Nicodème L' Hagiorite, ἔ.ἀ., σ. 30, σημ. 98).

2. Κ. Κ. Παπουλίδη, Ὁ Ἅγιος Μακάριος ὁ Νοταρᾶς, Μητροπολίτης πρ. Κορινθίας (1731-1805), «Ἀπόστολος Ἀνδρέας», 21/11/1962 καὶ C. Papoulidis, Nicodème L'Hagiorite κλπ., ἀνάτυπον, σ. 18-22, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ἦτο ὑπόδειγμα Ἱεράρχου. Συνεδύαζε πνευματικὴν ἱκανότητα καὶ ἐπισημονικὴν ἐργασίαν. Καίτοι πένης ὁ ἴδιος (ἀπὸ τοῦ ἔτους 1766 εἶχεν 100 γρόσια τὸ ἔτος ὡς εἰσόδημα), ἦτο γνωστός διὰ τὴν φιλανθρωπίαν του. Ἐβοήθησε φοιτητὰς διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν των.

Δὲν ἐτονίσθη ἀρκετὰ μέχρι σήμερον ἢ σημασία τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων. Ἦτο ὁ ἐμψυχωτὴς τοῦ κινήματος.

Ἐκτὸς τῶν ὄσων ἐγραψε μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου καὶ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, ἔχομεν εἰσέτι τὴν «Ὁρθόδοξον Ὁμολογίαν» (μετάφρασις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τῆς Κατηχήσεως τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας Πλάτωνος), τὴν «Συλλογὴν παραινέσεων καὶ ὑποδειμάτων τῶν Ὁσίων Πατέρων ἡμῶν» τὸν «Βίον τοῦ Ἁγίου Χριστοδοῦλου» καὶ πλῆθος ἀξιολόγων ἐπιστολῶν.

Ὁ ἱστορικὸς Ζαβίρας ἀναφέρει περὶ τῆς προσωπικότητός του: «Υψηρξεν εἰς τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν δημοσίαις λειτουργίαις καὶ πολιτικαῖς διοικήσεσιν».

Ὁ Ὁσιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορίτης (1749-1809)¹, κατὰ κόσμον Μιχαὴλ Καλλιβούρτζης, ἀνεκνήρυχθη εἰς ἅγιον ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ 1955. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Σμύρνην παρὰ τῷ Ἱεροθέῳ Δενδρινῷ. Τὸ 1775 κείρεται μοναχὸς εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἦτο, τρόπον τινά, ὁ θεολόγος τοῦ κινήματος τῶν Κολλυβάδων. Χάρις εἰς τὰς ἀόκνους προσπάθειάς αὐτοῦ ἔχομεν σήμερον περὶ τὰ 25 ὀγκῶδη συγγράμματα, μεστὰ Ὁρθόδοξου πνευματικότητος, ἐν οἷς τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν διὰ τὸν Ὁρθόδοξον μυστικισμὸν τοῦ 18ου αἰῶνος «Συμβουλευτικὸν Ἐγχειρίδιον». Τὰ συγγράμματα τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου κατανέμονται εἰς α) Ἐρμηνευτικά, β) Κανονικά, γ) Ἀσκητικά — μυστικά — ἠθικά, δ) Ἀγιολογικά καὶ ε) Λειτουργιολογικά — Ὑμνολογικά². Ἐξ ἄλλου τὸ σύνολον τῶν ἐκδοθέντων καὶ ἀνεκδότων ἐργων αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς τὸν ἀριθμὸν 107 καὶ εἰς 112 τόμους³. Ὁ Ὁσιος Νικόδημος τυγχάνει ὁ πρῶτος ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ, ἐρευνητὴς καὶ συγγραφεὺς, βάσει τῶν διαφόρων χειρογράφων, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Φροντίζει διὰ τὰς ἐκδόσεις τῶν ἐργων τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου. Συγγράμματα τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου ἔχουν μεταφρασθῆ εἰς τὴν τουρκικὴν, ρωσικὴν καὶ ρουμανικὴν γλῶσσαν.

1. Αὐτόθι, *passim*. — Βλ. ἐπίσης καὶ περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου: Κ. Κ. Παπουλίδης, Ὁ ἡσυχασμὸς τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, «Ἀπόστολος Ἀνδρέας», 5/12/1962 καὶ 12/12/1962 καὶ Κ. Κ. Παπουλίδης, Τὸ πνευματικὸν ἔργον τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, «Ἀπόστολος Ἀνδρέας», 17/17/1962.

2. C. Papoulidis, Nicodème L'Hagiorite, ἔ.α., σ. 65-90.

Οί τρεις ανωτέρω αναφερθέντες δσιοι άνδρες πιστεύουν ότι ή εν τή 'Εκκλησία αναγέννησις είναι δυνατόν νά επιτευχθῆ μόνον διά τῆς πιστῆς τηρήσεως τῆς Παραδόσεως καί διά τῆς ἀναβιώσεως τοῦ 'Ησυχασμοῦ, ἐνός ἡσυχασμοῦ δυναμένου νά επιτευχθῆ ἐντός τῶν πλαισίων τῆς λειτουργικῆς ζωῆς. Γενικῶς εἶχε δίκαιον ὁ Ph. Meyer ὅταν ἔγραφε περὶ τοῦ 'Οσίου Νικοδήμου τοῦ 'Αγιορείτου ὅτι «ἐθεσε τὸν 'Ησυχασμὸν ἐπινεωτέρων βάσεων»¹ (καί ἔγραφε ταῦτα ὁ Γερμανὸς ἐρευνητής), διότι Νικόδημος ὁ 'Αγιορείτης ἐζήτησε, διά τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἡσυχαστικῆς ζωῆς ἐντός τοῦ Κοινοβίου, τὴν συμφιλίωσιν τοῦ ἐρημικοῦ 'Ησυχασμοῦ μετὰ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς.

Τὴν αὐτὴν τάσιν παρατηροῦμεν καί εἰς τὸν ἡσυχασμὸν τοῦ 'Οσίου Παΐσιου Βελτισκόφσκου εἰς τὰς σλαβικὰς χώρας καί τὴν Ρουμανίαν.

'Εκτός τῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἡσυχασμοῦ καί τῆς λειτουργικῆς ζωῆς, ὡς καί τῆς πατριστικῆς σκέψεως, πλῆθος θεμάτων, ἱκανῶν ὅπως μορφώσουν ἐκκλησιαστικῶς τὸν 'Ορθόδοξον κόσμον, ἀπησχόλησε τοὺς Κολλυβάδες εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτῶν, ὡς τὸ τῶν 'Ιερῶν Εἰκόνων, τοῦ 'Αφορισμοῦ, τοῦ Μικροῦ καί Μεγάλου 'Αγιασμοῦ, τῶν Τιμίων Δώρων, τοῦ 'Αντιδώρου, κλπ.

Τὸ Κίνημα τῶν Κολλυβάδων δὲν ἐγένετο δεκτὸν εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν τόπον τῆς ἐμφανίσεώς του, τὸ "Άγιον Όρος, παρ' ὄλην τὴν κατευναστικὴν πολιτικὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Διότι ὅταν οἱ ἀντικολλυβάδες ἐτέλουσαν π.χ. τὰ μνημόσυνα τὴν Κυριακὴν καί οἱ Κολλυβάδες ἐπέμενον ὅτι ταῦτα πρέπει νά τελοῦνται τὸ Σάββατον, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, διά Πατριαρχικῶν Γραμμάτων, ὑπεστήριζεν ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ τέλεισις μνημοσύνων καθ' οἰανδήποτε ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος². Εἶναι ὅμως ἀληθὲς ὅτι αἱ ἐκάστοτε κατευναστικαὶ ἐπεμβάσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου δὲν προήρχοντο ἐκ τῆς πίστεως πρὸς τοὺς Κανόνας τῆς 'Εκκλησίας, ἀλλὰ ἐκ συγκαταβάσεως, διότι ἡ ἔρις εἰς τὴν 'Αθωικὴν Πολιτείαν εἰσήλθεν εἰς κρίσιμον φάσιν καί ἀπητεῖτο πλέον ἢ χρῆσις τῆς 'Εκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας (ἂν καὶ καθηρέθησαν πολλοὶ) εἰς τὴν ἀπόφασιν καί ὄχι ἡ χρῆσις τῆς ἀκριβείας.

Τὰς σκέψεις αὐτὰς περὶ «ἀκριβείας», «οἰκονομίας» καί «συγκαταβάσεως» τὰς δανείζεται καί ὁ ρώσος 'Επίσκοπος καί κλέπτῆς ἀγιορειτικῶν

1. Ph. Meyer, Die Theologische literatur des Griechischen Kirche, 1899, σ. 19 κ.έ., παρὰ Β. Στεφανίδου, ἀρχμ., 'Εκκλησιαστικὴ 'Ιστορία, 'Αθήναι 1968, σ. 706-707.

2. Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Κωνσταντινούπολις 1885, σ. 668, Ph. Meyer, Die Haupturkunden für die Geschichte der Athoskloster, Leipzig 1894, σ. 229-231, καί Ρ. Ουσπενσκιῖ, Vtoroe poutechestvie po Sf. Gore Afonskoe, μέρος δεύτερον, Μόσχα 1880, σ. 481.

χειρογράφων Πορφύριος Ouspenskij ἐκ τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς Ἀπολογίας αὐτοῦ, ἔνθα καὶ παραπέμπει¹.

Μετὰ πολλὰς διαμάχας, πολλοὶ Κολλυβάδες ἐξωρίσθησαν. Μετέβησαν ἰδίως εἰς τὰς Νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα². Τοιουτοτρόπως ἐπετεύχθη ἡ ἐπίδρασις τῶν Κολλυβάδων καὶ εἰς τὴν λοιπὴν χώραν. Πολλοὶ γέροντες ἀσκοῦν μεγάλην ἐπίδρασιν, διὰ τῶν διαφορῶν Ἱερῶν Μονῶν καὶ Σκητῶν τὰς ὁποίας ἰδρύουν. Ἐκ τῆς μοναστικῆς ταύτης ἐπίδρασεως ἔχομεν καὶ σήμερον ἐκκλησιαστικούς ἄνδρας, ἐν Ἑλλάδι, προερχομένους ἐξ εὐθείας γραμμῆς ἐκ τῶν Κολλυβάδων. Δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολὴ ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι εἰς τοὺς Κολλυβάδες ὀφείλομεν τὴν ὑπαρξίν τῆς μοναχικῆς ζωῆς ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἑλλάδι, ἐκτὸς βεβαίως τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Οἱ Κολλυβάδες ἐπίδρουν εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας ὡς καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν διανοουμένων. Αἱ Ἱεραὶ Μοναὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους διεδραμάτισαν τὸν αὐτὸν ρόλον τὸν ὁποῖον διεδραμάτισεν ἡ Ὀπτινα Πουστίνια εἰς τὴν ρωσικὴν σκέψιν τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα. Ἐπίδρασιν τῶν Κολλυβάδων ἐν Ἑλλάδι ἐδέχθησαν οἱ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης καὶ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης (ὁ τελευταῖος μάλιστα ἐκάρη καὶ μοναχός), ὡς ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἐδέχθησαν ἐν τῇ Ρωσίᾳ οἱ Ντοστογιέφσκυ καὶ Γκόγκολ. Ἰδοὺ ἡ σκιαγραφία ἐνὸς κληρικοῦ κολλυβά, ὅπως τὴν παρουσιάζει ὁ Γεώργιος Βαλέτας: «Ἄπ' τὸν Διονύσιο... ὁ ὑποταχτικὸς Διαμαντῆς — ὁ πατήρ τοῦ λογοτέχνου Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη — πῆρε πολλὰ, εὐεργετήθηκε πολὺ. Ἐγκρατής, αὐστηρὸς, λιγόλογος, νηστευτής, φίλος τῆς τάξης καὶ τῆς αὐστηρῆς Ἐκκλησιαστικῆς Παράδοσης — σ ω σ τ ὸ ς κ ο λ λ υ β ᾶ ς, ἀγρυπνιστής, πανηγυριστής, δοξολογητής, ἀφιλοχρήματος...»³.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἔχουν ἐπίδρασιν οἱ Κολλυβάδες. Ὡς ἄμεσον μὲν ἐπίδρασιν θὰ ἀναφέρωμεν τὴν παρουσίαν αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν Κολλυβάδων εἰς τὰς Ρουμανικὰς χώρας. Ὡς ἔμμεσον δὲ ἐπίδρασιν τὴν μεταβίβασιν τοῦ πνεύματος τῶν Κολλυβάδων διὰ τοῦ Σλάβου Στάρετς Παΐσιου Βελιτσκόρσκυ καὶ τῆς «Φιλοκαλίας», τόσον εἰς τὰς Ρουμανικὰς χώρας ὅσον καὶ εἰς τὴν Κάτω Ρωσίαν.

Ὡς πληροφοριοδότην, διὰ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν, χρησιμοποιοῦμεν αὐτὸν τοῦτον τὸν Μητροπολίτην πρ. Κορινθίας Μακάριον. Εἰς τὴν πρώτην ἐκδοσιν τοῦ περὶ τῆς συχνῆς Θ. Μεταλήψεως συγγράμματός του ἀναφέ-

1. P. O u s p e n s k i j, Opravdanja Istorij Afona, Πετρούπολις 1892, ὑπ' ἀριθμ. 75, σ. 965-966.

2. Κ. Β λ ᾶ χ ο υ (Δι α κ ὀ ν ο υ), Ἐ.ἀ., σ. 108, καὶ Μ. Ι. Γ ε δ ε ῶ ν, Ὁ Ἄθως, Κωνσταντινούπολις 1885, σ. 152-153.

3. Γ. Β α λ ἑ τ α, Παπαδιαμάντης, ἡ ζωὴ, τὸ ἔργο, ἡ ἐποχὴ του, τ. 6ος, Ἀθήναι 1955, σ. 41.

ρεται ότι τὸ θέμα μετεφέρθη καὶ εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν. «Πολλοὶ καὶ ἐμὲ ἐμέμφθησαν διὰ τὸν ἱερομόναχον, ὅστις ἐφημερεύει εἰς τὴν Κορώνην, πόλιν τῆς Τρανσυλβανίας, τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ παρὸν παροικῶ». Ὁ ἀναφερθεὶς ἱερομόναχος ἦτο Κολλυβάς καὶ μετελάμβανε δις ἢ καὶ περισσοτέρας φορὰς ἑβδομαδιαίως. Καὶ συνεχίζει ὁ Ἅγιος Μακάριος «Ἠρωτήθημεν καθήμενοι εἰς μίαν γωνίαν τοῦ Μπρασσόβου»¹.

Ἐτέραν πληροφορίαν ἀντλοῦμεν ἐκ τῶν ἐχθρῶν τῶν Κολλυβάδων καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ προσωπικοῦ ἐχθροῦ τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου, τοῦ Θεοδωρήτου, προηγούμενου Λαυριώτου «...ὅτι ὁ δεινὸς Νεόφυτος — πρόκειται περὶ Νεοφύτου τοῦ Καυσοκαλυβίτου — ἀρχηγὸς τοῦ τοιούτου σχίσματος, ἐφωράθη εἰς Δακίαν διάγων, ὅτι ἐβίασεν ἕναν ἀπλοῦν μοναχὸν λειτουργοῦντα τὸν παραχωρῆσαι αὐτῷ ὅλον τὸν Ἅγιον Ἄρτον μονονουχὶ κοινωῆσαι...»².

Ἐπὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Κολλυβάδων εἰς τὸν Ὁσιον Παῖσιον τὸν Βελιτσκόφσκυ. Μετὰ τὸ λαϊκιστικὸν ρεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐσάρωσε τὴν μοχικὴν ζωὴν ἐν Ρωσίᾳ ἐπὶ Αἰκατερίνης Β', ἐμφανίζεται ὁ Στάρετς Παῖσιος. Ἐπὶ τὴν ἕξιν πολλὰ τὰ κοινὰ σημεῖα μεταξὺ τῶν Κολλυβάδων καὶ αὐτοῦ. Δὲν νομίζω ὅτι θὰ ἐκπλήξω τινὰ, ἐὰν ἀναφέρω ὅτι ὑπάρχουν κοινὰ σημεῖα μεταξὺ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου καὶ τοῦ Ὁσίου Παΐσιου Βελιτσκόφσκυ. Ἄρκει νὰ ἀναφέρω ὅτι τὰ 4/5 τοῦ βιβλίου τοῦ Ὁσίου Παΐσιου, «Περὶ τῆς νοερᾶς ἢ ἐσωτερικῆς προσευχῆς» ἐνυπάρχουν εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου.

Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν ἐν ὀλίγοις, ποῖος ὑπῆρξεν ὁ Στάρετς Παῖσιος Βελιτσκόφσκυ³.

Ὁ Στάρετς Παῖσιος ἐγεννήθη τὸ 1722 ἐν Πολτάβα τῆς Οὐκρανίας. Ἐξέμαθε πρῶτα γράμματα εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τῆς γενετείρας του. Ἀργότερον εἰσῆλθεν εἰς τὴν περιώνυμον Ἐκκλησιαστικὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Κιέβου, ἔνθα αἱ μυστικοασκητικαὶ τάσεις του καὶ ὁ πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν διακαὴς του πόθος δὲν ἤδρον ἐκπλήρωσιν λόγῳ τῆς φιλορωμαιοκαθολικίζουσης τάσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Κιέβου.

Χαρακτηριστικὴ τυγχάνει ἡ δικαιολογία τοῦ ἰδίου πρὸς τὸν διευθυντὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Κιέβου, διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Σχολῆς. Ἡ παραπομπὴ ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ προέρχεται ἐκ τῆς αὐτοβιογραφίας

1. [Ἅγιος Μακάριος (Μητροπ. πρ. Κορινθίας)], Ἐγχειρίδιον ἀνωμένου τινὸς ἀποδεικτικὸν περὶ τοῦ ὅτι χρεωστοῦσιν οἱ χριστιανοὶ συχνότερον νὰ μεταλαμβάνωσιν... Ἐνετίσην 1777, παρά Θεοκλήτου Διονυσιάτου, μοναχοῦ, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης... Ἀθῆναι 1959, σ. 30-31.

2. Εὐλ. Κουρίλα (Μητροπολίτου πρ. Κοριτσᾶς), ἐ.ά.

3. Α. - Α. Ν. Ταχιάου, Ὁ Παῖσιος Βελιτσκόφσκυ (1722-1794) καὶ ἡ ἀσκητικοφιλογικὴ σχολή του, ἐκδ. Ε.Μ.Σ., Ι.Μ.Χ.Α. ὑπ' ἀριθμ. 73, Θεσσαλονίκη 1964, C. P a p o u - l i d i s, Le Starets Paissij Velitchkovskij (1722-1794), Extrait de «Theologie», Athènes 1968.

του : «Ὁ πρῶτος λόγος, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἐγκατέλειψα τὴν θύραθεν παιδείαν, εἶναι ἡ ἀμετάκλητος ἀπόφασίς μου νὰ γίνω μοναχός. Ἐπειδὴ δὲ φοβοῦμαι τὴν ἄγνωστον στιγμήν τοῦ θανάτου, ἐπιθυμῶ ὅσον τὸ δυνατόν συντομώτερον νὰ μεταβῶ εἰς τοιοῦτον τόπον, ὅπου, Θεοῦ συνεργούντος, θὰ δυνηθῶ νὰ ἐκπληρώσω τὴν ἐπιθυμίαν μου. Δεύτερον, διότι ἐκ τῆς θύραθεν παιδείας δὲν αισθάνομαι εἰς τὴν ψυχῇ μου οὐδεμίαν ὠφέλειαν, ἀκούω δὲ ἐν αὐτῇ συχνάκις μνημονευομένων ἑλληνικῶν θεῶν καὶ θεαινῶν καὶ μύθων ποιητικῶν ἐμίσησα ἐξ ὅλης ψυχῆς τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν. Διότι ἔστω καὶ εἰς τὴν θύραθεν παιδείαν, ἐὰν οἱ διδάσκαλοι ἐχρησιμοποιοῦν τοὺς λόγους τῶν θεοφόρων τῆς Ἐκκλησίας ἁγίων διδασκάλων, τῶν ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκόντων τὸν πνευματικὸν λόγον, τότε μεγίστης ὠφελείας ἐκ τοῦ πνευματικοῦ λόγου καὶ ἐν τῇ θύραθεν εἰσέτι παιδεῖα θὰ ἠξιοῦντο οἱ μαθηταί. Ἄλλ' ὅπως ἐγράφη εἰς τὸ Πνευματικὸν Ἄλφάβητον — πρόκειται περὶ θρησκευτικοῦ βιβλίου τῆς ἐποχῆς — «σήμερον οὐχὶ ἐκ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλ' ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Κικέρωνος, τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν λοιπῶν φιλοσόφων διδάσκονται, τούτου δ' ἔνεκα ἐντελῶς ἐτυφλώθησαν ἐκ τοῦ ψεύδους καὶ ἐπλανήθησαν ἐκ τοῦ ὀρθοῦ δρόμου ἐν τῷ νοί αὐτῶν καὶ διδάσκονται λόγους μόνον νὰ ἀποστηθίζουν. Ἐντὸς τῆς ψυχῆς ἔχουν σκότος καὶ ζόφον, ἅπανα ἢ σοφία τῶν εὐρίσκεται εἰς τὴν γλῶσσάν των». Οὕτω κατὰ τὴν μαρτυρίαν ταύτην, ἐκ τοιαύτης μαθήσεως δὲν δημιουργεῖται εἰς τὴν ψυχῇ μου ὠφέλεια, ὡς ἐκ τούτου δὲ φοβούμενος μήπως ἐξ αὐτῆς, ὡς καὶ εἰς πολλοὺς συνέβη, περιπέσω εἰς διαφθοράν τοῦ νοός, τὴν ἐγκατέλειψα. Τρίτη δὲ αἰτία εἶναι οἱ ὀρώμενοι καρποὶ τῆς τοιαύτης μαθήσεως εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά πρόσωπα τοῦ μοναχικοῦ τάγματος, τὰ ὅποια, ὡς κοσμικοὶ τινες ἀξιώματοῦχοι, διαβιοῦν ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ δόξῃ καὶ ἐν πάσῃ τῇ τοῦ σώματος ἀναπαύσει, διὰ πολυτιμοτάτων ἐνδυμάτων κεκοσμημένα καὶ ἐπὶ καλῶς ἐκλελεγμένων ἀλόγων καὶ λαμπροτάτων ἁμαξῶν ταξιδεύοντα. Οὐχὶ κρίνων τὰ ἐν λόγῳ πρόσωπα, λέγω ταῦτα· μὴ γένοιτο! Ἄλλὰ φοβούμενος καὶ τρέμων μήπως καὶ ἐγώ, φοιτήσας ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ καὶ διδασκθεὶς τὴν θύραθεν σοφίαν, γενόμενος δὲ καὶ μοναχός, οὐχὶ μόνον εἰς ταῦτα, λόγῳ τῆς ἀδυναμίας τῆς ψυχῆς μου, ἀλλὰ εἰς μεγαλύτερον ζόφον περιέλθω, πεσὼν εἰς πάντα τὰ ψυχικά καὶ σωματικά πάθη. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λόγοι, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐγκατέλειψα τὴν θύραθεν παιδείαν»¹.

Ὁ Παῖσιος, μετὰ περιπλάνησιν πρὸς ἐξεύρεσιν πνευματικοῦ πατρός, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πατρίδα του καὶ νὰ ἀσκητεύσῃ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος.

Εἰς τὴν κοιτίδα τοῦ ἀσκητισμοῦ παρέμεινεν ὁ Παῖσιος ἐπὶ 17 ἔτη (1746-

1. Α. - Α. Ν. Ταχιάου, ἔ.ἀ., σ. 25-26.

1763). Φύσις ρέπουσα πρὸς τὸν ἐρημιτισμὸν καὶ τὴν ἡσυχίαν ἐνδιεφέρθη κυρίως διὰ τὰ χειρόγραφα τῆς μυστικῆς θεολογίας. Ἀργότερον, ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, — ὅπου ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὑπῆρξεν ὁ ἠγούμενος τῶν μονῶν τοῦ Secu καὶ τοῦ Neamtu — εἶχε μετ' αὐτοῦ πλῆθος μεταφρασμένων χειρογράφων εἰς τὴν ἐκκλησιαστικο-σλαβωνικὴν γλῶσσαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς. Τὸ «παράδοξον» εἶναι ὅτι ὁ Παῖσιος δὲν ἐκδίδει τὰ κείμενα αὐτά, διότι ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὴν μυστικὴν θεολογίαν καὶ τὸν ἡσυχασμὸν. Περί τὰ 20 ἔτη τὰ κείμενα ταῦτα ἀποτελοῦν τὸ ἐντύφημα τῶν μοναχῶν οἱ ὅποιοι μετενάστευσαν ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὄρους — μετὰ τοῦ Παΐσιου — εἰς τὰς Ρουμανικὰς χώρας τὸ 1763. Τὸ λαϊκιστικὸν ρεῦμα, τὸ ὁποῖον ἔπνεεν εἰς τὰς σλαβικὰς χώρας τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δὲν ἐπέτρεπε τὴν παρουσίαν κειμένων περὶ τῆς νοεράς προσευχῆς.

Ἡ παρουσίαις ὁμοῦ τῆς «Φιλοκαλίας», εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, παρέχεται ὡς καλὴ εὐκαιρία διὰ μίαν μετάφρασιν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικο-σλαβωνικὴν γλῶσσαν. Καὶ ἐδῶ ἔγκειται ἡ συμβολὴ τοῦ Σλάβου Στάρετς Παΐσιου, ὅτι ἐγνώρισε τὸ ἔργον τῶν Κολλυβάδων εἰς τὸν σλαβικὸν κόσμον¹.

Ἡ ἑλληνικὴ «Φιλοκαλία» ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Βενετίᾳ, «διὰ δαπάνης τοῦ Ἰωάννου Μαυροκορδάτου», «παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι» τὸ 1782, καὶ εἶχεν ὡς πλήρη τίτλον : «Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπητικῶν, συνερανισθεῖσα παρὰ τῶν Ἁγίων καὶ Θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν, ἐν ἧ, διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας, ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται». Ἐξεδόθη διὰ δευτέραν φοράν ἐν Ἀθήναις τὸ 1893 καὶ διὰ τρίτην, εἰς 5 πλέον τόμους, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1957 καὶ ἐντεῦθεν. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν πρώτην ἐκδοσὶν αὐτῆς, ἡ «Φιλοκαλία» μετεφράσθη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικο-σλαβωνικὴν γλῶσσαν, ὡς ἀνεφέρθη, ὑπὸ τοῦ Στάρετς Παΐσιου Βελιτσκόφσκου. Τὸ ἔργον ἐκυκλοφόρησεν ὑπὸ τὴν ἐπικεφαλίδα «Ντομπροτολιούμπε», ἐν Πετρούπολει τὸ 1793. Ἐκ τῶν 36 κεφαλαίων τῆς ἑλληνικῆς «Φιλοκαλίας» ὁ Στάρετς Παῖσιος μετέφρασε μόνον 15. Ἐπηκολούθησαν πολλοὶ ἐκδόσεις καὶ ἐπανεκδόσεις τῆς «Φιλοκαλίας» εἰς τὴν ἐκκλησιαστικο-σλαβωνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν ρωσικὴν. Ἀνεφέρονται ἐνταῦθα, καὶ χάριν συντομίας μόνον, ἐκείνην τοῦ Ἐπισκόπου Κοστρώμα Ἰγνατίου Μπριαντσανίνωφ (1807-1867) καὶ ἐκείνην τοῦ Ἐπισκόπου Ταμπῶφ Θεοφάνους Γκόβορωφ τοῦ ἐπνομαζομένου : Ἐγκλείστου (1815-1894).

Ἀξιόλογος τυγχάνει ἡ εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν μετάφρασις τῆς «Φιλοκαλίας». Τὴν μετάφρασιν αὐτὴν ἀνέλαβε νὰ παρουσιάσῃ ὁ ἱερεὺς Δη-

1. J. M e y e n d o r f f, Saint Gregoire Palamas et la mystique orthodoxe, Paris (Seuil) 1959, pp. 148, 161, P. K o v a l e v s k é, Saint Serge et la spiritualité Russe, Paris (Seuil) 1958, p. 146, καὶ B. B o b r i n s k y, Histoire du monachisme orthodoxe après le VIe siècle, «Contacts» (Paris), 30 (1960), p. 87.

μήτριος Στανιλόε, καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βουκουρεστίου, γνωστός διὰ τὰς περὶ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ ἐργασίας αὐτοῦ, ἔχων ὡς βάσιν τὴν δευτέραν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἔκδοσιν τῆς «Φιλοκαλίας». Τὸ ἔργον ἐπρόκειτο νὰ παρουσιασθῆ εἰς σειρὰν τόμων, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον τέσσαρες εἶδον τὸ φῶς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1946-1948, διότι ὁ ἱερεὺς καὶ καθηγητῆς πανεπιστημίου Δημήτριος Στανιλόε ἐθυσιάσθη εἰς τὸν βωμὸν τῆς κομμουνιστικῆς θηριωδίας!

Ἡ εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν μετάφρασις μέρους τῆς «Φιλοκαλίας» εἶχεν ὡς βάσιν τὴν ρωσικὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνους¹.

Ἡ εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν μετάφρασις μέρους τῆς «Φιλοκαλίας» εἶχεν ὡς βάσιν τὴν ἑλληνικὴν ἔκδοσιν τῆς Βενετίας (1782) καὶ τῶν Ἀθηνῶν (1893)².

Ἡ εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν ἔκδοσις τῆς «Φιλοκαλίας» εἶναι μετάφρασις τῆς μεταφράσεως εἰς τὴν γαλλικὴν³.

Σήμερον ὅμως εἴμεθα πλέον εὐτυχεῖς τῶν Ἑλλήνων θεολόγων τοῦ 17ου, 18ου καὶ 19ου αἰῶνος, διότι ζῶμεν εἰς τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν κείμενα νηπτικῶν πατέρων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, δηλ. «Ἡ Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν», βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ εἰς τὴν ἰσπανικὴν γλῶσσαν!⁴

Ὁ Στάρετς Παῖσιος Βελιτσκόφσκυ ἀπεβίωσε τὸ ἔτος 1794 εἰς ἡλικίαν 72 ἐτῶν. «Ἡ συμβολὴ τοῦ Παῖσιου — γράφει χαρακτηριστικῶς ὁ καθηγητῆς Ἀντώνιος - Αἰμίλιος Ταχιάος — καὶ τῆς μολδοσλαβικῆς σχολῆς αὐτοῦ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ρουμανικῶν χωρῶν ἔγκειται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀνάευσιν τοῦ καθερῶς πατερικοῦ ἀσκητικοῦ καὶ μυστικοῦ πνεύματος καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ θεωρητικοῦ στοιχείου εἰς τὸν μοναχισμόν»⁵.

Ἡ ἐποχὴ μὲ τὴν ὁποίαν ἀσχολούμεθα τυγχάνει ἐποχὴ πλουσίας παρου-

1. E. Kadloubovsky - G. E. H. Palmer, Writings from the Philocalia on Prayer of the Hart, translated by..., London (Faber and Faber Ltd) 1951, καὶ T ὠ ν α ὑ τ ὠ ν, Early Fathers from the Philocalia, London (Faber and Faber Ltd) 1954.

2. J. Goullard, Petite Philocalie de la Prière du Cœur, traduite et présentée par... Paris (Cahiers du Sud) 1953.

3. J. Goullard, Kleine Philocalie zum Gebet des Herzens, Herausgegeben von... Zürich (Thomas Verlag) 1957.

4. M. Dietz, Textos de Espiritualidad Oriental, Madrid (Rialp) 1960 — Βλ. καὶ Κ. Κ. Παπουλίδη, Αἱ ἐκδόσεις τῆς «Φιλοκαλίας» καὶ τοῦ «Εὐεργετινοῦ», «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» 6/6/1962, τοῦ αὐτοῦ, Μαρτυρία περὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς «Φιλοκαλίας», «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» 4/7/1962, τοῦ αὐτοῦ, Αἱ μεταφράσεις τῆς «Φιλοκαλίας», «Ἀπόστολος Ἀνδρέας», 11/17/1962.

5. A. - A. N. Ταχιάου, ἔ.ἀ., σ. 66.

σίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰς Ρουμανικὰς χώρας. Ἐλλωστε καὶ ὁ Στάρετς Παΐσιος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἀνὴρ τῆς ἐποχῆς του, ὁ ὁποῖος ἀντελήφθη τὴν ἀξίαν τῶν μεταφράσεων τῶν ἀσκητικῶν κειμένων εἰς τὴν ἐκκλησιαστικο-σλαβωνικὴν γλῶσσαν κατ' εὐθείαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ὄχι διὰ τῆς λατινικῆς, βουλγαρικῆς ἢ σερβικῆς γλώσσης¹.

Κατὰ τὴν γνώμη μου σφάλεται καὶ ἓνας Ν. Ιοργα, ὅταν ὑποστηρίξῃ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἠθέλησαν, τὸν 18ον αἰῶνα, νὰ μεταβάλουν τὰς Ρουμανικὰς Χώρας εἰς μίαν δευτέραν Ἑλλάδα, διότι «Ἄλλο πράγμα τὸ «ἐξελληνίζω» καὶ ἄλλο τὸ «μεταλαμπαδεύω τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν»². Οἱ βόρειοι γείτονές μας, δυστυχῶς, δὲν διαχωρίζουν τὰ πράγματα ὡς ταῦτα ἔχουν.

Ἴδου τί γράφει χαρακτηριστικῶς ὁ Ν. Ιοργα περὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὰς Ρουμανικὰς χώρας κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα: «Οἱ Ἕλληνες οἱ ὅποιοι ἐπίστευον ὅτι γνωρίζουν τὴν εὐπειθῆ καὶ ἀγόγγυστον ψυχολογίαν τῶν τροφίμων αὐτῶν τῶν Β(α)λάχων, ἐφαντάζοντο ὅτι ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν κατάστασιν ταύτην πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐθνικῶν τῶν σκοπῶν. Ἐδωσαν χαρακτῆρα ἀπολύτως ἑλληνικὸν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἰασίου καὶ ἰδίως εἰς ἐκείνην τοῦ Βουκουρεστίου. Ἐκολάκευον τὴν ἀριστοκρατίαν, ἣ ὅποια προετίμα κατὰ τὰς συζητήσεις τὴν κομψότητα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, οὐχ ἤττον καὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς. Ἐσκέφθησαν ἄλλωστε (οἱ Ἕλληνες) νὰ καταστήσουν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Β(α)λαχίας Νέας Ἀθήνας τοῦ μέχρι τῶν Καρπαθίων Ἑλληνισμοῦ. Δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἀπέτυχον παντελῶς»³.

Οὕτε ὁ Στάρετς Παΐσιος Βελιτσκόφσκυ, ἀλλὰ οὕτε καὶ οἱ τρεῖς ἀναφερθέντες Ἕλληνες Κολλυβάδες εἶχον νὰ ἐπιλύσουν προβλήματα ἐθνισμοῦ.

Παρεξηγήθησαν οἱ Κολλυβάδες ὑπὸ τῶν συγχρόνων τῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν σημερινῶν εἰσέτι μελετητῶν.

Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι πολλοὶ τῶν σημερινῶν κριτῶν τῶν εἴτε εὐρίσκοντα εἰς τὴν παράταξιν τῶν «οὐμανιστῶν» εἴτε δὲν κατέχουν καλῶς τὸ θέμα καὶ πάντα τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς. Οἱ κριταὶ τῶν Κολλυβάδων χρησιμοποιοῦν ἐνίοτε καὶ παραπομπὰς ἐκ τοῦ Ἰαδαμαντίου Κοραῆ, ὅστις ἔψεξε τὸν «φιλοτουρκισμόν» τοῦ ἱερομονάχου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου. Λησμονοῦν τὰς θέσεις τοῦ παλαμισμού ἐπὶ τῶν σχέσεων μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀλλὰ

1. C. P a p o u l i d i s, Le Starets Paissij Velitchkovskij ἑ.ἀ., σ. 12.

2. Κ. Κ. Παπουλίδη, Ἡρωικὴς προσωπικότητες τῆς Ἐκκλησίας στὴν ὑπηρεσία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος (διάλεξις), ἐκδ. Ε.Μ.Σ., Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη ἀρ. 20, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 11.

3. Ν. Ιοργα, Histoire des Roumains et leur civilisation, Paris (Paulin) 1920, p. 237.

καὶ γενικῶς λησμονοῦν τὴν ψυχολογίαν ἐνὸς μεγάλου μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς ἐποχῆς ὃ ὁποῖος ἐπανελάμβανεν τό :

«Κάλλιο Μουεζίνη στήν Ἁγιά - Σοφιά, παρά τὴν Τιάρα τοῦ Πάπα».

Σήμερον ἐν Ἑλλάδι πολλοὶ ἀγαποῦν νὰ ἀναφέρωνται εἰς τοὺς Κολλυβάδες. Κατὰ τὴν γνώμην μου οὐδὲν θρησκευτικὸν κίνημα εἰς τὴν Νεωτέραν Ἑλλάδα ἐφρόντισε νὰ συνεχίσῃ τὴν θρησκευτικὴν γραμμὴν τῶν κολλυβάδων. Οἱ λέγοντες ὅτι εἶναι συνεχισταὶ τῶν Κολλυβάδων καὶ γενικῶς τῆς γραμμῆς αὐτῶν δὲν ἔχουν Θεολογίαν. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς θεολογικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐκδόσεις, δυστυχῶς, ἀρκοῦνται εἰς ἐπανεκδόσεις.

Παρεξηγήθησαν οἱ Κολλυβάδες πολὺ ἀδίκως. Οἱ διάφοροι ἐρευνηταὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ τοὺς ἐξετάσουν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς παραδοσιακῆς γραμμῆς. Ἦγωνίσθησαν διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν οἱ Κολλυβάδες. Ἐχῶ τὴν γνώμην ὅτι ὑπάρχει Θεολογία τῆς Ἱστορίας. Εἰς τὸ κινούμενον διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλληνικόν γένους, μία ὁμάς ἀνδρῶν πιστῶν εἰς τὴν Παράδοσιν ἐφρόντισε νὰ ὑπενθυμίῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὰ πρὸς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν καθήκοντά των ὡς καὶ νὰ τοὺς προετοιμάσῃ πνευματικῶς. Ἡ πνευματικὴ αὕτη ἀφύπνησις ἔσχε πλεῖστα ὅσα ὀφέλη καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς. Ἐὰν πολλὰς φορὰς δὲν εἶχον οἱ Κολλυβάδες τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὸν ἀγῶνα ὄπλα (ἀπαραίτητος μόρφωσις, θεολογικὰ πλαίσια), δὲν πρέπει, ἀβασανίστως, νὰ τοὺς κατηγοροῦμεν ὡς... ἀγραμμάτους.

Εἰδικῶς διὰ τὸν ὄσιον Νικοδήμον καὶ διὰ τὸ προσφερθὲν ὑπ' Αὐτοῦ ἔργον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ παιδείᾳ τοῦ 18ου αἰῶνος, κρίνω σκόπιμον νὰ ἀναφέρω μέρος ἐπιστολῆς ἀποσταλείσης ἐκ μέρους τοῦ μαρτυρικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου Ε', πρὸς τὸν Ὅσιον, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκδόσεως μίας μελέτης Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου : «Γίγνωσκε οὖν, ἀγαπητέ, ὅτι ἐκ τῆς θεωρίας καὶ μελέτης τούτων, ἡμεῖς μὲν ὠφελήθημεν, τὴν δὲ λογιστικὴν σου ἐμακαρίσαμεν διὰ τε τὴν δοθεῖσαν σοὶ Χάριν παρὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὸν ἔνθεον ζῆλον, ὃν καταβάλλεις εἰς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν»¹.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗΣ

1. Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, Κῆπος Χαρίτων, Βενετία 1919, σ. ε'.

RÉSUMÉ

Constantin Papoulidis, Influence spirituelle athonite aux Balkans au XVIIIe siècle.

L' auteur examine la vie et l' œuvre de Nicodème L' Hagiorite (1749-1809), canonisé par le Patriarchat de Constantinople en 1955, qui œuvra avec ses amis Mgr Macaire de Corinthe (1731-1805) et Athanase de Paros (1723-1813) à la renaissance spirituelle athonite du XVIIIe siècle.

L' auteur localise le mouvement dit «des Kollyvistes» au XVIIIe et XIXe siècle et constate que les «Kollyvistes» ont exercé leur influence en dehors de la Grèce, surtout dans les Pays Slaves par l'intermédiaire de Starets Paissij Velitchkovskij (1722-1794).